

تأثیر ہنر ساسانی در هنر اسلامی

تألیف
دکتر عباس زمانی

انتشارات مایه

۵۵۶

سرشناسه : زمانی ، عباس ، ۱۲۹۷ - ۱۳۵۲ .
 عنوان و نام پدیدآورنده : تأثیر هنر ساسانی در هنر اسلامی / تألیف عباس زمانی .
 مشخصات نشر : تهران : اساطیر ، ۱۳۹۰ .
 مشخصات ظاهری : ۲۹۶ ص (انتشارات اساطیر ، ۵۵۶)
 شابک : 978 - 964 - 331 - 223 - 7
 فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا
 موضوع : هنر اسلامی .
 موضوع : هنر اسلامی — تأثیر ایران .
 رده بندی کنگره : ۸ز۵ / NX۶۸۸
 رده بندی دیویی : ۷۰۹ / ۱۷۶۷۱
 شماره کتابشناسی ملی : ۴۶۸۹-۸۳ م

قیمت : ۱۲۰۰۰ تومان

انتشارات اساطیر

تأثیر هنر ساسانی در هنر اسلامی

تألیف : دکتر عباس زمانی

چاپ اول : ۱۳۹۰

لیتوگرافی : طیف نگار

چاپ : دیبا

شمارگان : ۱۱۰۰ نسخه

شابک : ۷ - ۲۲۳ - ۳۳۱ - ۹۶۴ - ۹۷۸

حق چاپ برای ناشر محفوظ است .

نشانی : میدان فردوسی ، اول ایرانشهر جنوبی ، ساختمان ۱۰ (پلاک ۸ جدید)

تلفن : ۸۸۸۲۱۴۷۳ - ۸۸۳۰۰۱۴۸ نمابر : ۸۸۳۰۱۹۸۵

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۵	فصل اول : تاثیر هنر ساسانی در هنر اسلامی ایران
۵	جغرافیای تاریخی ایران ساسانی
۸	هنر ساسانی
۱۸	کچ بیری و کچ کاری
۱۸	نقاشی
۲۰	حجاری و مجسمه سازی
۲۳	فلز کاری و ترین ظروف
۲۴	بافندگی
۳۵	فصل دوم - قسمت اول : خصوصیات عمومی هنر اسلامی
۳۵	هنر اعراب
۳۷	سهم ممالك مفتوحه
۳۸	تاثیر هنر ساسانی در خارج مرزهای فعلی ایران
۳۹	مسجد کوفه
۳۵	دارالاماره کوفه

۳۷	اول - اسناد تاریخی موجود و نوشته شده
۳۷	دوم - تشابه پلان کلی‌بنا با بناهای دوره ساسانی
۳۸	کاخ عمان
۴۰	قلعه‌های اموی
۴۸	مسجد بزرگ دمشق
۵۱	مسجد الاقصی
۵۴	ترتیبات معماری

۵۷	فصل دوم - قسمت دوم : تأثیر هنر ساسانی در بناهای عباسی
۵۸	شهر بغداد
۵۹	رقه
۶۱	کاخ اخضر
۶۵	جوسق الحاقانی یا قیسفون اعراب
۶۶	کاخ بوالقواره
۷۰	ترتیبات کاخها
۷۳	مسجد سامرا
۷۵	مسجد ابودلف

۷۷	فصل سوم - قسمت اول : وضعیت معماری ایران در قرون اولیه اسلامی
۷۷	راه و روش معماری
۷۹	تاریخانه دامغان
۸۵	مسجد شوش
۸۷	مسجد جمعه فائین

۹۱	فصل سوم - قسمت دوم : معماری ایران در قرون چهارم تا هفتم هجری
۹۳	اول - بناهای چهارطاقی
۹۴	چهار طاق نیزار
۹۴	چهار طاق یزدخواست

۹۶	مقبره شاه اسمعیل سامانی
۱۰۰	مسجد جمعه اصفهان
۱۰۶	دوم - بناهای يك ايوانی
۱۰۶	مسجد نیریز
۱۰۸	مسجد بامیان
۱۱۰	سوم - ایوان و چهار طاقی
۱۱۰	مسجد اردبیل
۱۱۳	چهارم - قالار مستطیل گنبددار
۱۱۳	مسجد محمدیه
۱۱۷	پنجم - بناهای دو ايوانی
۱۱۸	مسجد فریومد
۱۱۸	مسجد زوزن
۱۲۱	مسجد جامع گناباد
۱۲۵	ششم - بناهای چهار ايوانی
۱۲۶	مدرسه خرچرد تربت جام
۱۲۶	مسجد زواره
۱۲۸	رباط شرف
۱۳۰	هفتم - بناهای صلیب شکل
۱۳۱	بازه هور
۱۳۳	ملحقات رباط شرف
۱۳۴	هشتم - شواهد دیگر از تأثیر ستهای ساسانی در معماری اسلامی
۱۳۴	برج رزگت

۱۳۳	برج لاجیم
۱۳۴	تکیه‌های تفت
۱۳۷	فصل چهارم - تأثیر روشهای ساسانی در گچ‌بری دوران اسلامی
۱۴۳	اول - تزیینات گیاهی
۱۴۵	دوم - تزیینات هندسی و گیاهی
۱۴۸	ستونهای گچ‌بری شده نزدیک محراب
۱۴۹	سوم - تزیینات خطی
۱۴۹	امامزاده کرار بوزان اصفهان
۱۵۳	صحنهٔ مقابله
۱۵۴	جلوس از مقابل
۱۵۹	فصل پنجم - تأثیر هنر ساسانی در سکه‌های اسلامی
۱۶۰	اول - سکه‌های دورهٔ اموی
۱۶۰	الف - سکه با نام خسرو پرویز
۱۶۰	ب - سکه با نام خلیفه
۱۶۰	ج - سکه‌های حکام ایلات
۱۶۳	دوم - سکه‌های طبرستان
۱۶۴	سوم - سکه‌های بخارا با تمثال ساسانی
۱۶۴	چهارم - سکه‌های برنز با نوشتهٔ پهلوی
۱۶۵	خسرو دوم شاه ساسانی
۱۶۵	منصور خلیفه عباسی
۱۶۵	سکه با اسب بالدار
۱۶۷	فصل ششم - تأثیر هنر فلزکاری ساسانی در فلزکاری دوران اسلامی
۱۶۹	ابریق برنزی

۱۷۰	سینی عتاب نشان
۱۷۰	ظرف دسته دار
۱۷۴	مدال زرین
۱۷۹	تنگ طلا
۱۸۲	تنگ طلای دیگر
۱۸۴	سینی سلجوقی
۱۸۶	شکار آهو

فصل هفتم - رابطه بافندگی ساسانی و اسلامی

۱۹۰	دوشیز روبرو
۱۹۱	دوسوار روبرو
۱۹۴	دو بز کوهی و درخت زندگی
۱۹۷	دو طاووس در طرفین يك درخت

فصل هشتم - سفال دوره اسلامی و رابطه آن با دوره ساسانی

۲۰۴	سگ بالدار
۲۰۵	اسلیمی های چپ و راست
۲۰۵	دومرغابی روبرو
۲۰۵	عتاب ساسانی در روی سفالهای اسلامی

فصل نهم - کاشی و موزائیک

فصل دهم - تأثیر هنر نقاشی ساسانی در هنر نقاشی اسلامی

۲۱۶	مانی و شاگردان او
۲۱۷	نقاشی های اوایل دوران اسلامی
۲۱۹	نقوش دیواری
۲۱۹	نقاشی ظریف
۲۲۱	مکاتب نقاشی ظریف
۲۲۴	دو طاووس روبرو
۲۲۴	اسب بالدار
۲۲۷	شکار با تیرو کمان

۲۲۹	فصل یازدهم - تداوم روشهای ساسانی پس از قرن هفتم هجری
۲۳۲	گچ‌بری و گچ‌کاری
۲۳۳	فلزکاری
۲۳۷	بافندگی
۲۴۱	فهرست عمومی
۲۷۵	فهرست شکلها و نقشه‌ها

www.ketab.ir

پیشگفتار

کتابی که پیش نظر دارید یکی از تألیفات دکتر عباس زمانی است. او استادی فرزانه و آزاده بود. دریغ که آفتاب عمرش زود به خاموشی گرایید و تقدیر چنین بود که بناگاه بر اثر تصادفی جان‌شکار درگذرد و چندان فرصت و امان نیابد که آثار او جمند دیگری از این گونه بیافریند.

اداره کل نگارش وزارت فرهنگ و هنر به جهت اهمیتی که «تأثیر هنر ساسانی در هنر اسلامی» اثر بدیع استاد عباس زمانی دارد، به انتشار آن تصمیم کرد و من که از یاران صمیمیش بودم و چندی افتخار همکاری را داشتم، برخود لازم شمردم که در این کار مدد رسانم، از این رو تصحیح و تنظیم کتاب، و تهیه فهرست اعلام آنرا به عهده گرفتم. اکنون چنانکه می‌نگرید به زیور طبع آراسته شده و اهل هنر و دانش از آن سود توانند برد.

درخور گفتن است که مرگ نا بهنگام مؤلف امان نداد که وی

بر آنچه نوشته بود يك بار به تأمل نظر کنند، مطالبی بر آن بیفزایند، یا چیزی بکاهد، یا اصلاحاتی در آن بعمل آورد به عبارت دیگر بپیرایه و بیارایند. از این رو شاید در برخی موارد مثلاً "در ضبط اسامی آشفته‌گیهای مختصری پیش آمده باشد. من فرصت داشتم و رفع کردن آنها را می‌توانستم اما به خود اجازه ندادم. ناچار از این کار درگذشتم و کتاب همچنانکه بود به طبع رسید، امید است که پسند اهل دانش و هنر افتد و آن شادروان را یادگاری فیکو باشد.

مسعود گلزاری

مقدمه

این کتاب در سال تحصیلی ۶۵-۱۹۶۴ به عنوان «رساله دکترای باستان‌شناسی دانشگاه پاریس (سوربن)» به زبان فرانسه نوشته شده و در تاریخ دهم خردادماه ۱۳۴۴ با درجه بسیار ممتاز (Très honorable) پذیرفته شده است.

در متن اصلی کتاب اجمال تاریخ و جغرافیا و مذاهب مختلف ایران در قبل از اسلام نوشته شده ولی در این کتاب، به علت اینکه کتابهای تاریخی و جغرافیائی و مذهبی بزبان فارسی وجود دارد، از ترجمه آن مطالب خودداری و هم‌چنین از نقل قولهای مورخین حتی الامکان در متن فارسی صرف نظر و در صورت لزوم به پاورقی منتقل گردیده است.

عنوان کتاب تأثیر هنر ساسانی در هنر اسلامی ایران و ظاهراً مربوط به داخل مرزهای فعلی این کشور است ولی چون تیسفون پایتخت ۷۷۷ ساله ایران اشکانی و ساسانی^۱ در بین‌النهرین واقع می‌باشد و در آن کشور است که درخت کهن فرهنگ و تمدن و هنر ایرانی بارور گردیده و ثمرات آن نصیب عالم اسلام شده است و از طرف دیگر حدود یک قرن پایتخت عالم اسلام در دمشق قرار داشته و مرکز جذب هنرمندان ماهر بوده و مسلماً هنرمندان درجه اول از جمله ایرانیان در ایجاد آثار تاریخی شرق دریای مدیترانه شریک و مؤثر بوده‌اند، قبل از آغاز بحث درباره ایران فعلی،

۱ - اشکانیان در سال ۱۴۰ قبل از میلاد بابل را گشودند و تیسفون را پایتخت خود قرار دادند و این شهر تا سال ۶۳۷ میلادی، که بدست اعراب افتاد، پایتخت ایران بود؛ به کتاب: "L'art de l'Iran, Paris, 1962, P. 425-431" تألیف پرفسور گدار فرانسوی و سایر کتابهای تاریخی مراجعه شود.

تأثیر هنر ساسانی در هنر اسلامی دوره اموی و عباسی نیز مورد توجه قرار گرفته است. بخصوص این تأثیر در بناهای دوره اموی، که به زعم عده‌ای از مورخین هنر از نظر طرح اصلی^۱ ملهم از سنتهای بیزانس قلمداد گردیده است، مورد دقت زیادتری قرار گرفته و چگونگی رابطه قوی هنر ساسانی و هنر اموی روشن گردیده است. اضافه بر آن ضمن بررسی آثار تاریخی دوره‌های اموی و عباسی دربارهٔ دوسبک یا دونوع طرح و قالب، که اکثر مورخین هنر ایرانی اولی را به نام «سبک عرب» و دومی را به نام «سبک ایرانی» اظهار کرده‌اند، بررسیهای مستدلی انجام و مشکوک بودن و حتی بی دلیل بودن «سبک و طرح عرب» روشن گردیده است. در داخل مرزهای فعلی ایران بررسی تأثیر هنر ساسانی در هنر اسلامی بتفکیک رشته‌های مختلف صورت گرفته است. دربارهٔ معماری که هنر بزرگ و خالص شهرده میشود و خود دارای تقسیماتی است دقت زیادتری مصروف و شواهد بیشتری ارائه گردیده و برای تسهیل این بررسی با توجه به طرح بناها دو فصل جداگانه در نظر گرفته شده است. در بررسی بناها طبقاً کلیات مورد توجه قرار گرفته ولی در ترتیبات آن بیشتر به جزئیات توجه و سعی گردیده بنحو دقیق‌تری رابطه هنری قبل و بعد از اسلام ایران مدلل گردد.

در هنرهای کوچک چون گچ‌بری، فلزکاری، بافندگی، سفال و غیره قویاً به جزئیات توجه شده و دلیل این رویه این است که راجع بکلیات کم و بیش کتابهایی بزبان فارسی و یا زبانهای خارجی نوشته شده است. این توجه به جزئیات شاید تکرار مکرر و احیاناً خسته کننده شمرده شود، بخصوص که ممکن است نقوش نسبتاً مشابه و یک نواخت در آثار مختلف هنری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته باشد، ولی بنظر نگارنده برای روشن کردن هر چه بیشتر موضوع ضرور می‌باشد. در ضمن هنرهای کوچک به سکه و رابطه آن در قبل و بعد از اسلام نیز اشاره گردیده و منظور این بوده است که، علاوه بر مراتب هنری، درجهٔ علاقه‌مندی ایرانیان و اعتنای اعراب به سنتهای قبل از اسلام نشان داده شود، همان علاقهای که در سایر رشته‌های هنری بوجه بارزتری آشکار گردیده است.

در تداوم سنتهای باستانی و ملی، بخصوص روشهای دورهٔ ساسانی، فصل و مرزی، نه بین ایران باستان و ایران اسلامی و نه بین دوره‌های مختلف دوران اسلامی، وجود نداشته است و هم‌اکنون مرتباً آثاری نظیر آثار دوران باستان ایجاد و حتی بعضی از عناصر به عنوان «آرم» مؤسسات علمی بزرگ چون دانشگاه تهران و مؤسسات اقتصادی و غیره انتخاب می‌گردد ولی چون این تأثیرات اکثر مع‌الواسطه

بوده یعنی هر دوره ، مثلاً دوره سلجوقی ، از دوره قبل اخذ روش و به دوره بعد تفویض روش کرده است عمده بررسی در شش قرن اول هجری که قرون پرتحرک‌تر و پرتحول‌تر بوده است اختصاص یافته و نسبت بدوره‌های بعد باختصار برگذار گردیده است .

نگارنده اذعان دارد که حق مطلب بنحومطلوب ، حتی به اندازه‌ای که خود میخواست ، ادا نشده ولی امید است در همین حد نیز برای دانشجویان رشته باستان‌شناسی و تاریخ هنر دانشکده ادبیات و علوم انسانی ورشته فرهنگ و تمدن اسلامی دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران ، بخصوص در درس منشاء هنرهای اسلامی که تدریس آن به این‌جانب محول است ، سودمند باشد و گوشه‌ای از تحول تمدن عظیم ایران و رابطه آن را بین دوره ساسانی و دوران اسلامی روشن نماید .